Писмо старом пријатељу

Варлам Шаламов

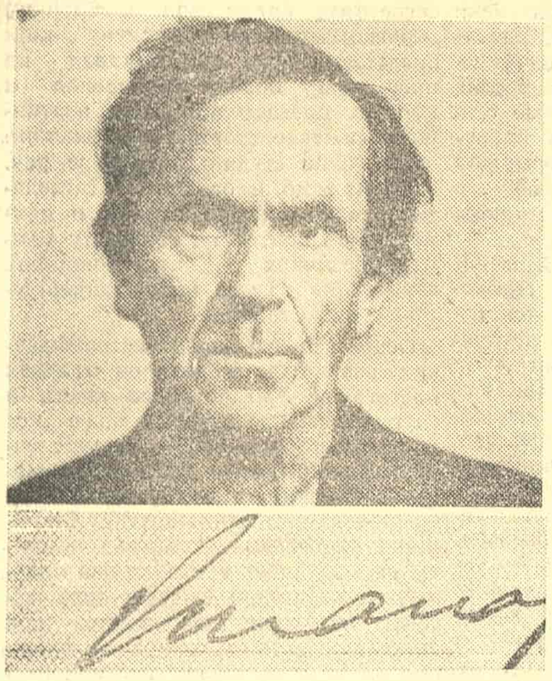

Александар Гинзбург

После двадесет година

У фебруару 1966. године изведени су на суд писци Андреј Синьавски и Јулиј Данијел. Први пут после много година једно политичко суђење изазвало је тада у Совјетском Савезу бурну реакцију јавности. Као последица те реакције појавила се књига документа о суђењу, која је садржавала и судски записник, и писма „вишим инстанцама" с молбом да се ухапшеним писцима пружи заштита, и самиздатска документа која су у то време кружила од руке до руке. Један од таквих докумената био је и текст написан у форми „писма пријатељу". Сада, после двадесет година, по први пут откривамо да је његов аутор био — Варлам Тихонович Шаламов.

Није ми чак познато ни да ли је постајао неки конкретни адресат. Слутим да је то једноставно била група људи на које је аутор, несумњиво, помишљао и којима се обраћао. То је био известан круг који је постојао у Москви крајем педесетих година. Временом се он, на жалост, свео на нулу, понајвише зато што је већина људи који су га сачињавали поумирали. У том кругу (који је, додуше, био итекако широк) на десетине људи одлично су се познавали међу собом. Ту је било немогуће тек тако доспети, осим ако сам ниси прошао кроз затворе и логоре. Упознао сам те људе 1962. године, пошто сам одлежао прву казну. Разумљиво је што се, у фебруару 1966. године, баш ту, помно пратило прво (полуотворено) политичко суђење на којем се судило двојици писаца. Као данас памтим стан једног писца близу метроа „Аеродром" који сам посећивао у време суђења и непосредно после тога. Ту су се људи свакодневно окупљали да би својим очима видели и прочитали оно што би процурило из суднице.

Биле су то хрпе хартије на којима су биле откуцане забелешке са саслушања окривљених, њихових сведока и адвоката, све до завршне речи осуђених. А неко је доносио и оно што је успео да добави из самиздата — протестна писма, петиције, захтеве. Све се то наглас читало и често на лицу места прекуцавало, а затим, док их је глас држао, претресало се ово и оно у густом дуванском диму и уз шољу охлађеног чаја. И сред те гунгуле и буке био је један човек који готово никада ништа није говорио. Он је ту био чест посетилац. Седео је ослоњен о зид, са забаченом шубаром (те године је фебруар био веома хладан), и понекад ми се чинило да му је на столици неудобно и да ће сваког тренутка скочити и чучнути, како су у логорима чучали стари робијаши. То је био Варлам Тихонович Шаламов. Готово ништа није говорио, ретко је постављао питања, али је слушао остале с напрегнутом пажњом. Сећам се да је једном нестао (то сам одмах приметио јер је тај човек побуђивао у мени особито занимање) и није се појављивао три дана. Затим је опет дошао. А управо тога дана у „нашем дому" наглас се читало „Писмо старом пријатељу".

Ту сам и сâм свакодневно долазио — осим личног занимања за цео случај имао сам и посебан задатак: хтео сам да сакупим сва документа о суђењу Синьавском и Данијелу да бих на крају сачинио „белу књигу". Те вечери први пут сам слушао прочитавање тог писма. Дуго затим нисам знао у који би одељак „беле књиге" писмо ваљало ставити, јер је, заправо, у том писму било изнесено све што је, у овој или оној форми, касније нашло места у „белој књизи", а ја писам хтео да се одрекнем ни десетог, па ни стотог дела онога што се накупило. Сматрао сам да је сваки документ у тој књизи документ од историјског значаја. И најзад сам, како ми се чинило, нашао начин на који ми је указала књижевност прошлог столећа. У зборнику није било кратког садржаја свих поглавља, и „Писмо старом пријатељу" могло је достојно да га замени. Довољно је било отворити књигу, видети фотографије Синьавског и Данијела и прочитати само то писмо, па да све постане јасно. Последње речи из писма, ауторово навођење речи Петра Долгорукова, представљале су кључну замисао књиге: „За Русију је тај лекар — обелодањивање!"

Многи међу нама и тада су слутили да је аутор писма био Шаламов — много тога у самом тону подударало се са „Колимским причама". Али о томе нико, наравно, није наглас говорио. Крајем 1966. године, кад је књига била коначно готова и ја је носио од једног до другог да је покажем, случајно сам срео Шаламова у Лењиновој библиотеци. Својим помало несигурним, клецавим кораком шетао је дуж галерије у којој су се налазили каталози, нешто мрмљао и као да никога није примећивао.

Кад ме је спазио, пошао ми је у сусрет и почео да се распитује о књизи. Он је још увек није видео. Испричао сам му шта је, како и где распоређено и посебно нагласио да се књига завршава „Писмом старом пријатељу". Тада ме је прекинуо оштрим питањем: „И колико мислите да ћете за то добити?" Одговорио сам: „Па, према слову закона, не више од седам година." Преко његовог лица као да је прешла сенка: „Срећа Ваша, у наше време наговорили би Вам најмање двадесет пет..." Обојица смо се преварили — на крају сам добио свега пет година.

У јануару 1967. су ме ухапсили. Истражници нису одмах обратили пажњу на писмо. Затим су покушали да га припишу мени. Али та верзија брзо је отпала — и они су схватили да човек мојих година и мог животног искуства није могао да напише такво писмо. Тако је на суђењу оптужница већ дрскије гласила: „...аутор је тенденциозно саставио књигу, уврстивши у њу и антисовјетска документа: „Писмо старом пријатељу" и летак са насловом „Протест'..."

Поуздано сам сазнао да је аутор „Писма старом пријатељу" заиста био Варлам Тихонович Шаламов тек када сам изашао из логора. То ми је рекао Леонид Јефимович Пински, познати професор и теоретичар књижевности, у кући где се скупљао круг старих затвореника, истих оних људи који су највише заслужни што се „Бела књига о суђењу Синьавском и Данијелу" уопште појавила.

Молиш ме да ти изнесем своје мишљење поводом суђења Синьавском и Данијелу. „Поводом" је фраза коју ретко употребљавам и овде сам је применио само да бих пецнуо академика Виноградова, председника комисије вештака̂ на овом чудесно̂м суђењу.

Али шалу на страну! Предмет суђења, судски поступак, последице осуде — све што и сам знаш из новина не даје човеку право да ћути.

Чуди те тако млак тон у страним радио-емисијама када је реч о овом суђењу, мада је, несумњиво, оно узбуркало свет кудикамо дубље, шире, јаче и одговорније него у време познатих догађаја око Пастернака. То је и разумљиво: бесмислен случај Нобеловог лауреата није суштински дотакао принципе совјетског друштва. Елемената духовног терора у случају с Пастернаком (умало не рекох „суђења Пастернаку") прерастао је овде у физички терор. Обрачун с писцима био је у најмању руку права реторска фигура, нипошто алегорија. Опрости што користим појмове науке о књижевности, али они одговарају тону и духу суђења.

Суђење Синьавском је прво отворено политичко суђење за совјетске власти на коме окривљени — од почетка до краја, од истражног поступка до завршне речи оптужених — нису признали да су криви, а своју осуду примили су достојанствено. Окривљени су имали по четрдесет година, што је оптимална варијанта животне доби оптуженика на једном политичком суђењу. Дакле, прво такво суђење за последње четири деценије. И није чудно што је привукло пажњу читавог света.

Откако је суђено десним есерима — већ легендарним херојима предреволуционарне Русије — ово је прво (такво) политичко суђење. Само што су десни есери напуштали судницу не изазивајући сажаљење, презир, ужас, недоумицу...

Обојица памтимо безмерно мрска „покајања", „сведочења" и „исповести" главних јунака на процесима тридесетих година на оним тајанственим суђењима која су орга-, низована криомице од наше јавности. И то није имало никакве везе ни са гротеском ни са научном фантастиком. Била је то, просто, јавна тајна коју држава није хтела да открива пред нова будућа „признања". Понекад за признања нису кадри само часни људи него и држава. Двадесети и Двадесет други конгрес партије управо представљају таква признања, изнуђена додуше, али ипак признања. Фамозних признања на овом суђењу нема. Ово је прво суђење без оних „криминалних специфичности" којима је одисало Стаљиново време — не само у свачијем мишљењу, свачијем уверењу, него и у сваком заједничком стану.

Да се ово догодило пре двадесет година, МГБ би стрељао Синьавског и Данијела у неком подруму или би их пропустио кроз истражнички „конвејер", где се истражници смењују а оптужени много часова и дана остаје под непрекидном истрагом, док му се воља не сломи и психа не подлегне. Или би му, сходно ужасним примерима са процеса̂ тридесетих година, убризгали серум који дезинтегрише вољу. Или га, ако већ није обрађен за суђење, потом убили у првом ходнику. А и руковет судских параграфа била је тада сасвим друкчија — рецимо, педесет осми: издаја домовине, штеточинство, насиље, саботажа...

Зашто баш те параграфе данас не „пришивају" на овом суђењу? Наступио је прекрет, времена су се променила. А ваља се сетити да су и Синьавски и Данијел своје прве ствари написали 1956. године, дакле после XX конгреса партије. Синьавски и Данијел су поверовали у истину која тек што је била изречена. Поверовали и почели да је утврђују, јер са позиција XX и XXII конгреса партије повести Синьавског и Данијела нису могле бити осуђене чак ни са становишта „социјалистичког реализма" (што су добро знали и Арагон и читав низ комуниста са Запада).

Ваља упамтити да су после готово педесет година ћутања Синьавски и Данијел први прихватили борбу. Њихов је пример велик и њихова храброст неоспорна.

Синьавски и Данијел нарушили су омрзнуту традицију „покајања̂" и „признавања". Како им је то пошло за руком? Не знајући за подршку коју њиховој ствари, њиховим судбинама даје читав западни свет, Синьавски и Данијел смогли су снаге да на најпримернији начин истрају до краја суђења. А како су то Синьавски и Данијел, не знајући за подршку Запада њиховој ствари и њиховим судбинама, смогли снаге да на најпримернији начин истрају до краја суђења?

Подсетићу те на почетак процеса. Пошто су обављене све формалности, објављен састав судског већа, па чак изговорена и презимена судских вештака, која се због нечег нису појавила нигде у штампи, као да су вештаци, приставши да учествују на оваквом суђењу, починили нешто срамно и непромишљено и онда замолили да се њихова имена задрже у тајности, као што се држе у тајности имена потказивача и денунцијаната (у том смислу неизбежни су и судски преседани) — тада је, дакле, одбрана иступила с предлогом да се предмету прикључе и посебни искази књижевног теоретичара В. В. Иванова и писаца К. Г. Паустовског и Л. З. Копељева. И Иванов и Паустовски и Копељев дали су књижевнотеоријску анализу повести Терца-Синьавског и Аржака-Данијела. Напомињем овде да је Иванов, лингвист светског гласа, сам затражио од суда да му дозволи да узме учешћа на суђењу у својству браниоца. Али већ су били одабрани јавни правобраниоци — чак двоје (З. Кедрина и А. Васиљев — нису могли да нађу неке озбиљније фигуре из књижевног света). По закону, свако може бити бранилац оптужених. А као што знамо са суђења̂ криминалцима, зликовцима и лоповима — може бити и јавних правобранилаца.

Суд је одбацио захтев В. В. Иванова.

Суд није узео у обзир приложене исказе В. В. Иванова, К. Г. Паустовског и Л. З. Копељева.

Атмосфера се загрејала.

Одбрана се обратила суду молбом да судска расправа отпочне саслушањем Синьавског, уздајући се да ће Синьавски умети да суђењу да̂ тон.

Суд није прихватио молбу одбране.

Суђење је могло да почне.

Суд је погрешио. У личности Данијела суд је наишао на веома образованог човека уверена у своју људску исправност.

Данијел је почео прецизирањем једне од својих изјава датих у току истражног поступка. Данијел је тада изјавио да је предао свој роман Синьавском, а сада је допунио свој исказ нечим чега се у међувремену сетио: ствар се одиграла пре више година, он је донео роман у стан Синьавског, али не и њему лично.

Vivat justitia! И суђење је почело!

Синьавски и Данијел успели су да задрже ток суђења у границама науке о књижевности, у оквирима гротеске и научне фантастике, не признавајући и не признавши антисовјетску делатност, тражећи да се поштује стваралачка слобода и слобода по савести. То је суштина те велике истрајности на овом суђењу. Синьавски и Данијел држали су се храбро, постојано и за ово време веома опрезно, одмеравајући пажљиво сваки свој исказ и избегавајући да се ухвате у мрежу коју је око њих испредао не толико тужилац колико председник судског већа.

Није било ништа једноставније него припремити и одржати политички говор: тобоже, иако то мрзим од детињства, иступам као бунтовник, разобличен сам и демаскиран, и због тога ћу умрети (варијанта: молим да обратите пажњу — по сопственој вољи!)...

Није могло бити ничег једноставнијег и бољег. Такав став допринео би победи тужиоца и суда и вратио земљу у онај неподношљиви положај када је аутор познате „божје птичице", као најокорелији паразит, могао да рачуна само на концентрациони логор. И „божјој птичици" би судили и видели у њој алузију на државно уређење, сматрајући да је текст „божје птичице" искључиво декламаторска, грађанска поезија.

Синьавски и Данијел нису упали у ту замку.

Зашто би, заправо, антисовјети били Синьавски и Данијел, а не тужилац који је, одговарајући на питање Синьавског, изјавио да не би штампао његов роман у домовини? Ко ту Русији наноси више штете?

Синьавски и Данијел порицали су своју кривицу за тобожњу антисовјетску делатност. Наравно! Свако слично дело може бити само од користи!

Замисли, друже стари! У одважности Синьавског и Данијела, у њиховој узвишености и њиховој победи налази се и капља твоје и моје крви, наших страдања, наше борбе против понижавања и лажи, против убица и доушника свих боја.

Јер, шта је уопште клевета? И ти и ја познајемо Стаљиново време и логоре уништења невиђених, суперхитлеровских размера, Аушвиц без пећи, где су изгинули милиони људи. Нама је позната изопаченост, крвава изопаченост власти која до дана данашњег не жели да каже истину, чак ни о Кировљевом случају. Докле!? Може ли у истини наших живота постојати нека међа, граница иза које се нешто дâ назвати клеветом? Тврдим да такве границе нема, тврдим да у Стаљиново време није могао бити употребљен појам клевете. Људски мозак не може ни да замисли злочине који су се онда почињавали.

И за суд је било боље да се креће у оквирима чисто књижевне дискусије, како је предложио Синьавски. Суд је спокојно могао да води разговор о управном говору и становишту приповедача, о гротески и научној фантастици. Једноставно — спокојније, и то је све!

Лично нисам присталица сатиричког жанра, нисам присталица сатиричког правца у књижевности, мада признајем и његову равноправност, и његову пријемчивост, и његове домете. Чини ми се да твоје и моје искуство потпуно искључују могућност коришћења гротеске и научне фантастике. Али ни Синьавски ни Данијел нису видели оне реке крви које смо видели ми. Њих двојица, наравно, могу зато да користе и гротеску и научну фантастику.

Повест Аржака-Данијела „Говори Москва", са својим изузетно успелим сижеом о „једном дану нескривених убистава" једва да може, на чисто реалистичком плану, бити постављена уз стенограме XXII конгреса партије, са свим оним што је тамо било изнесено. Тамо се није радило о „једном дану нескривених убистава" већ о „двадесет година нескривених убистава".

Да, боље је било држати се оквира искључиво књижевне расправе. Али председник суда Л. Смирнов, најкрупнија личност совјетског правосуђа (само по њему могли су се доносити закључци и о оној кампањи коју је власт покренула пред почетак суђења), изабрао је радије другу варијанту: оптужити за контрареволуционарну агитацију и пропаганду и „истерати ствар до краја" коликогод то дозвољавају наводи из оптужнице — Синьавски седам година, Данијел пет година.

Зашто је баш ово суђење удостојио својим учешћем сам председник Врховног су-, да?

Пре свега због симулирања демократије. Друго — Смирнов је морао да пружи пример како се приступа таквим случајевима, за убудуће, морао је да успостави „критеријум" како не би дошло до онаквих омашки какве је начинила Савељева на суђењу Бродском у Љењинграду. Да је она радила на случају Синьавског и Данијела заиста би изрешетала питањима оптужене и не би им дозволила да прозборе ни реч. Л. Смирнов је био послат да симулира демократију, што је био гест сличан испаду Тарсисовом, који је управо уочи суђења препливао Ламанш.

Није се показало оправданим рачунати на Тарсисово непосредно сведочење — он би, тобоже, окривио Синьавског, а уз то је и параноик и неталентован.

Осим тога, аргументација наводима из историје Тарсисове болести, коју је у психонеуролошком диспанзеру водио Јесењин-Волпин — показала би се недовољно убедљива ако се само сетимо Чађајева.

Тарсис је морао бити лишен грађанских права по истом оном закону из 1938. године који је предвиђао смртну казну за рођаке свих лица на која се односио члан „издаја домовине". Закон је био донет када је с војног брода (ако се не варам „Совјетска Украјина") један морнар у Клајпеду сишао на обалу. После доношења тог закона 1938. године проливене су реке крви.

Али опрости ми за ову дигресију о Тарсису. Враћам се Синьавском.

Овај процес, протекао, како нас штампа уверава, „с пуним поштовањем судског поступка", представља заправо најгрубље кршење тог поступка. Ако се зарад оправдавања окрутности осуде изнесеног у „Правди" 22. фебруара, треба подсетити на Љењиново мишљење о принципима револуције, увидећемо да је ово суђење најобичнији фалсификат. Читав се свет мења, само се не мењају догме совјетског правосуђа које воде рачуна о пролазности дејства закона.

Смирнов није водио судски процес само због симулирања демократије. За све његове бројне помоћнике широм Совјетског савеза суђење је било школа, семинар, испит зрелости за млађе судске раднике. Полагање испита на тему како симулирати демократију. Али и та потреба, примораност да се симулира о много чему говоре.

Синьавски и Данијел су осуђени управо због тога што су писци, ни због чега другог. Човек који је доживео Стаљиново време и о томе причао не може бити осуђен за клевету или антисовјетску агитацију.

Исто толико класично изгледало је и окривљавање Синьавског (на чему је упорно настојала Кедрина и што се из новинског

чланка преселило у судницу) за антисемитизам. Ни мање, ни више! А задах те оптужбе био је утолико непријатнији што Л. Смирнов није допустио да се она унесе у судски записник. Добро познати мотив. У време када се преко сваке мере цитирала Стаљинова мисао о антисемитизму као најгорем виду национализма, Стаљинови потчињени убијали су Михоелса. И још нешто: овај судски претрес изазвао је не само немн него и јавни протест — нечувен од 1927. године — у виду демонстрација код Пушкиновог споменика, 5. децембра 1965. године, у којима су учествовали студенти и професори универзитета.

Укратко, суд није образложио кривицу Сињавског и Данијела. Признање које даје осуђени је готово најважнији елемент совјетског правосуђа. Без тога као да не трепери ловоров венац ни чланова судског већа, ни законодавца, ни јавног тужиоца.

С друге стране, управо су имена Сињавског и Данијела исписана златним словима међу борцима за слободу по савести, за стваралачку слободу и слободу личности. Исписана за сва времена.

Још понешто о златним словима. Јавни тужилац Васиљев патетично је призвао у сећање седамдесет три писца који су погинули у рату, на фронту, чија су имена урезана на мермерној плочи ЦДЛ-а[1]. У име полинулих тужилац је окривио Сињавског и Данијела. Да су на овом суђењу дали реч и браниоцу, он је могао да заштити Сињавског и Данијела у име оних писаца које су мучили, убијали, стрељали или морили глађу и хладноћом у Стаљиновим логорима истребљења.

Пиљњак, Гумиљов, Мандељштам, Бабељ, Воронски, Табидзе, Јашвили — има на стотине имена из тог ужасног мартирологијума. Сви ти мртви, те жртве времена, који би прославили књижевност сваке земље, дижу свој глас у заштиту Сињавског и Данијела!

Према одлуци XXII конгреса партије обећано је да ће све жртве Стаљинове тираније бити рехабилитоване и да ће се њихова имена наћи на некаквом обелиску. Па где је тај обелиск? Камо мермерна плоча у Савезу писаца на којој би златним словима требало да су урезана и имена настрадалих у Стаљиновим логорима? Тих имена има три -четири пута више него на мермерној плочи коју је поменуо јавни тужилац!

Закључак. Случај Сињавског и Данијела представља прво отворено политичко суђење у Совјетском Савезу на коме оптужени по педесет осмом члану нису признали кривицу.

Сињавски и Данијел добро су се држали и, очигледно, овде није била примењена она позната лабораторија у којој су се припремала суђења тридесетих година са својим чувеним „конвејерима" и оном исцрпљујућом упорношћу устоличеним у тадашњим процесима. Сињавски и Данијел нису крили своје ауторство, они су само порицали и разобличавали оптужбе за ванкњижевну страну „дела".

На овом суђењу нису примењени ни „серум истине" ни „конвејер".

И одмах је постало јасно да у Совјетском Савезу има људи који су спремни да устану у одбрану истине и чврсто дочекују неправедну осуду. Воља и психа тих људи нису попустили.

Овде су били осуђени писци, и Сињавски и Данијел су достојанствено одбранили свој списатељски позив.

Ово суђење крије још једну појединост: Сињавски и Данијел нису никога желели да „потежу", нису позвали своје рођаке и пријатеље у вртлог истраге. Изостанак нељудских метода уништавања човекове психе ојачао је њихову вољу да се боре — и они су победили.

Још неколико запажања.

Председавајући судског колегијума (како се та дужност назива у класичној литератури) Л. Смирнов се мушки пробијао кроз непознанице науке о књижевности. Њему је пошло за руком да прошири своје образовање низом стручних термина и обогати своја знања појмовима управног говора, говора главног јунака, начелима гротеске и сатире. Смирнов је, зацело, морао да схвати да књижевност није тако једноставна ствар, да чак ни наука о књижевности није нешто једноставно, и да се теорија романтизма умногоме разликује од теорије извођења правних доказа. Зашто би због копања канала звали инжињера, а за питања књижевности не треба тражити никаква стручна знања, никакву квалификовану експертизу? Како то да о роману може судити (и због њега и осудити!) дословно — сваки човек, а за копање канала је лаички суд недовољан? По чему? Књижевни вештаци на челу са академиком Виноградовом послужили су Смирнову само зато да би се утврдило да су Сињавски и Терц, с једне, и Данијел и Аржак, с друге стране, исте личности. Да се и формално потврди оно што ни оптужени нису порицали. Осим тога, шта ћемо са оном другом анонимношћу? Састав суда је био познат, позната и презимена јавних тужилаца, само су се презимена вештака крила од јавности! Шта ћемо са том девојачком смерношћу? Ваљда су се вештаци стидели што седе у тој судници, па су себи утаначили право на тајну. Тајну депозита. У сваком случају, ево имена тих вештака: академик Виноградов (председник), Прохоров, Димшиц, Костомаров и други.

О процесу су погромашки писали: С. Антонова, А. Барто, Б. Сучкова, академик Јудин.

Л. Смирнов је пропустио једну сјајну прилику — да навали одговорност на плећа вештака и сачува добар глас у очима Међународне организације правника, која сада углас проклиње свог вицепредседника због његове судијске самовоље. Само је суд могао да постави вештацима следећа питања: 1. Може ли жанр научне фантастике садржавати клевету на рачун државе (примери отворених судских процеса)? 2. Може ли жанр научне фантастике садржавати клевету на рачун државног уређења (примери отворених судски процеса)?

Да је од вештакâ добио одговоре на та питања, суд би са себе скинуо моралну одговорност, а академику Виноградову и његовим помоћницима преостало би само да покорно приме на себе револт јавности у случају потврдног одговора, или, пак, да сами дају одречан одговор и потврде победу Сињавског и Данијела.

Л. Смирнов је сматрао да ниједан одговор не би задовољио. Само обраћање књижевној експертизи донело би Сињавском победу, и судија та питања анонимним вештацима није ни поставио.

„Правда" озлојеђено пише да западна штампа изједначује Сињавског и Данијела с Достојевским и Гогољем. Пишући, међутим, о „Љубимову" Сињавског и о Данијеловом делу „Говори Москва", Зоја Кедрина (дакле, совјетски изучавалац књижевности а не западна штампа!) у чланку објављеном у „Књижевним новинама" пред почетак суђења, нашироко доказује да се у одговарајућем жанру може опробати свако, али да, на жалост, Сињавски и Данијел у том погледу нису ни близу Кафки, Достојевском и Гогољу. Управо се у њеном чланку изврсно излаже блистави сиже повести „Говори Москва", па читалац и против своје воље помишља да Данијел није ни много далеко од Гогоља, ако му већ није толико близу.

Процват жанра научне фантастике у свету допринео је да дела Сињавског и Данијела привуку изузетну пажњу. Показало се да ни фантастика није тако безазлена. Кад би, рецимо, Реј Брадбери живео у Совјетском Савезу, колико би добио година? Седам? Или пет? С протеривањем или без протеривања?

Сваки писац жели да објављује. Зар суд не може да схвати да је могућност штампања потребна писцу као насушни хлеб.

Колико је умрло оних којима нису дозвољавали да штампају своја дела? Где је Пастернаков „Доктор Живаго"? Где Булгаков? Булгакову су штампали половину од свега што је написао, а Платонову једва четвртину. А они спадају у најбоље руске писце. Обично је потребно умрети да би твоја дела у мањој или већој мери објавили, а Мандељштам је лишен и те среће.

Како је могуће оптужити писца зато што жели да објављује!?

А ако због тога жели да објављује под псеудонимом, нека објављује под псеудонимом. И шта све треба писац да уради да би нешто објавио?

Не, Данијел и Сињавски нису били двоструки, они су се борили за слободу стваралаштва, за слободну реч. Окривити их за двоструку личност само по себи представља најокорелију двоструку личност, најгори вид двоструке личности. Нико нема право да назива двоструким човека који седи у затвору.

На овом суђењу, упркос чињеници што се његов исход унапред знао, догодила се једна занимљива ствар: Сињавски и Данијел окривљени су само по једном члану Кривичног закона, тј. за „прикривање, припремање и ширење" — дакле, за оно што се раније звало „контрареволуционарна агитација" или члан педесет осми, тачка десета. Сињавски и Данијел нису били окривљени по тачки једанаестој (организација), мада се човек пита шта је спречило суд да и тај цветић не залива.

Кад већ говоримо о анонимности, нису само чланови комисије вештака искористили ту привилегију. Секретаријат Савеза писаца СССР потписао је писмо у „Књижевним новима" — безобзирно по тону и крцато увредљивим изразима — не помињући имена секретара Савеза писаца СССР. Чему та камуфлажа? Писмо је написано у недостојном, увредљивом тону. Читалац пожели да сазна ко лично стоји иза тог тона. У сваком случају, ево чланова секретаријата Савеза писаца СССР: Фећин, Тихонов, Симонов, Воронков, Смирнов В., Собољев, Михалков, Сурков.

Редакцијски чланак у „Правди" враћа нас у најгоре године стаљинизма. Тон читавог чланка, сву ону аргументацију која барата цитатима из Лењина, отрганим од прекомерне употребе управо у Стаљиново време — о Кауцком, о капиталистичкој демократији, о демократији диктатуре пролетаријата — укратко: сву ту софистику смо за последњих четрдесет година одлично савладали и усвојили, и довољно добро памтимо њене примере.

Од суда се није очекивао „либералан приступ", па зашто би се онда удаљавао од крвавих процеса, од праксе злостављања.

Један цитат из Горког, који је послужио суду на претресу, није могао да нађе бољу примену. Горки је оставио сраман траг у руској историји тридесетих година својом људождерском крилатицом: „Ако се непријатељ не предаје, треба га уништити!" Море људске крви проливено је на совјетској земљи, а Горки је та масовна убиства благосиљао.

Совјетско друштво се осудом Сињавског и Данијела поново вратило на позиције насиља и прогона.

Совјетско правосуђе мало је учинило на зближавању Истока и Запада. Акције таквог типа као што је суђење Сињавском и Данијелу могу само да раскину постојеће везе.

Чини ми се да болујемо од једне старе болести о којој је тако уверљиво писао Петар Долгоруков пре више од сто година: „Многи наши сународници веле: ‚Страну не треба причати истину о Русији, ваља од њих скривати ране отаџбине.' Те речи, по нашем мишљењу, управо су противне и здравој памети, и личном достојанству, и истински просвећеном патриотизму. Да и не говоримо о дубокој одвратности према лажима свих врста којом је сваки частан и племенит човек испуњен када му се понуди таква једна голема порција надутости, замишљајући, јамачно, да је могуће обманути свакога. Људи који скривају и таје своје ране личе на опасне болеснике који би пре страдали и убрзо и умрли него да позову у помоћ каквог доброг лекара који би их полечио и улио им нову снагу. За Русију је тај лекар — обелодањивање!" ■

Превео с руског
Дејан Михаиловић

---

[1] Централна зграда Савеза писаца — Прим. **прев.**

ПИСМО ИЗ ЛОНДОНА

Борислав Пекић

Дечак Уинслоу, право и правда

Недавно сам на британској телевизији гледао један стари филм погодан да помоћу њега уђемо у данашњи коментар, са сетном свешћу да је 1985. година минула, али да је све што у њој беше рђаво, остало и за 1986.

Тринајстогодишњи Уинслоу, кадет Британске поморске академије, невин бива оптужен да је другу украо новац, и из школе као бешчастан избачен. Верујући у синовљеву невиност, дечаков се отац с пресудом не мири. Унајмљује најбољег лондонског адвоката и противу Круне, овдашње Државе, покреће процес. После дуготрајне борбе, завршене на суду Дома Лордова, која је, као и увек, јавност британску поделила на противнике и присталице пресуде, правда побеђује и држава је приморана да своју одлуку повуче.

Рекао сам да је победила Правда. Нисам рекао Право. Рекао сам — Правда. Јер, између Права и Правде постоји разлика од које често зависи и људски живот. Она се не састоји у томе што Право често није у праву, а Правда је то увек, већ можда и у томе што је Право увек само људско, а у Правди има и нечег више од људског.

У сваком случају, дечак Уинслоу је до своје правде дошао, а с њим и ми до своје теме.

Како нас има све више, а живот је све замршенији, проблем његове организације и међусобног усклађивања индивидуалних и групних интереса, а у вишенационалним заједницама и оних националних, постаје све тежи, а улога државе, која ову функцију обавља, све већа. И баш у добу раста индивидуализма и свести појединаца о неприкосновености њихових слобода и интереса човек све више постаје зависан од државе, по природи својој противуречне таквој свести и заточника свеопште унификације. Просто за то што се са Великим бројем лакше ради. Желимо дакле, да будемо све слободнији, али пошто истовремено хоћемо да нам буде све боље, све више постајемо државни робови, јер једино она може учинити да нам стварно боље и буде.

Сукоби између јединке и државе све су чешћи, случај Уинслоу се умногостручава. Како је, без обзира на независност судства, у многим земљама крајње сумњиву, држава та која, на вашу тужбу, самој себи суди, овај положај јединки не обећава много а пракса доказује да је с државом спор добити много теже него јој извући било коју другу олакшицу.

Разлози су и психолошке и практичне природе, те леже у самој суштини Моћи:

И најлибералнија је држава, каква је по својим институцијама Велика Британија, наследница самодржалаштва и богомданости средњовековних краљева. А оно што држи да представља Целину, па у неку руку је и представља, увек је склоно да своје интересе, скривене под именом Целине, ставља изнад нескривених интереса појединца. Већ и психолошки држава није на повлачење спремна. И ваља је на то принудити. Практични је разлог у томе што и најлибералнија држава, а о диктатурама да и не говоримо, почива на извесном ауторитету, чије подкопавање обарањем њених одлука води непоштовању, а ово непокорности. Ниједна држава не мари да је појединац учи било чему, па ни Праву и Правди. И на то је морамо принудити.

Какве су, дакле, наше шансе у грађанском спору с њом? (Јер, историја нас учи, у оном другом повесном спору, најчешће је то била — батина.)

У начелу мале, али не и непостојеће. Зависе и од типа државе и од типа људи с њом у спору. У демократским поретцима оне су веће, а ако га води стрпљив и упоран човек, какав је био отац дечака Уинслоуа, оне су још веће. У недемократским — не знам. Тамо се спорови против државе не воде — тамо их држава води против својих грађана.

Говоримо стога о шансама тамо где се такви спорови могу водити, где се воде, па и добијају.

Правду можемо извојевати ако испуњавамо три битна услова: а — да смо збиља у праву, b — да нам се то призна, с — да имамо много новаца.

Јер, адвокати су овде ђаволски скупи. Неке је спорове далеко јефтиније без адвоката изгубити него их с њим добити.

Отац Уинслоу није био богат човек. Како је онда издржао трошкове скупог спора и још скупљег бранитеља? Сасвим лако. Имао је лепу ћерку, која се за бранитеља удала, те трошкови одбране никад нису били наплаћени.

Проблем је само у томе што многи од нас немају ћерке, а ни с новцем баш не стојимо најбоље.

Како тада да се врши правда? ■

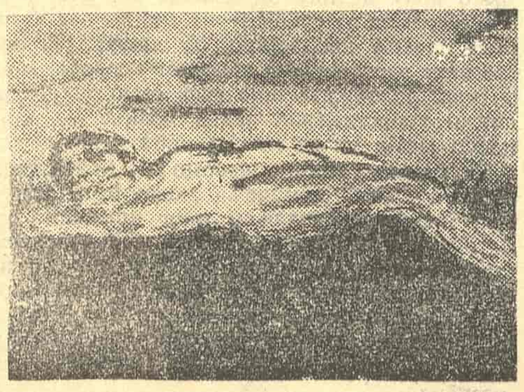

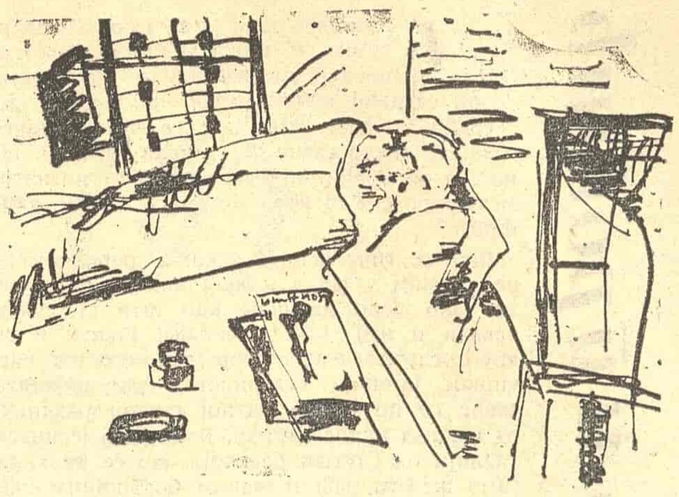

Улога браде у међународном праву

Испричаћу вам измишљену и истиниту причу.

Једна почиње овде, у Британији. Лондонац жени Скопљанку и с њом добија близнаке, Џона и Џоану, британске држављане.

После пар година, супруга одводи децу у Југославију да их упозна с дедом и баком. Из разлога, који су само њој познати, одлучује да се у Лондон не врати, али да не врати ни децу. Прекрштава их у Живорада и Живанку и настањује у Скопљу. Отац годинама настоји да дође у своје име до очинских, у име деце до њихових грађанских права. Југословенски судови, на којима се спор решава, увек изнова одлучује у корист мајке и доносе поновљене пресуде по којима деца, дакле двоје британских држављана, имају остати у Југославији. Лондонац не пролази боље ни код својих власти, своје државе. Држава га у лицу њених функционера прима хладно. Отворено му се каже: 'Нећемо да се свађамо с Југославијом због ваше деце.' Други имају више разумевања, па му веле: 'Добићете децу кад им порасту браде.' Отац је подозрив. Џоана је девојчица, па обећање, ње бар што се тиче, звучи сумњиво.

И тако овај Британац, уз можда разумљиво неразумевања наших власти, али уз неразумљиву разумност сопствених, већ трећу је годину без деце и без наде, осим у браде и њихову улогу у међународном праву.

Нешто овде не звучи убедљиво, зар не? Некако вам се чини неприродним да Енглеска, која је некад читаве градове знала опседати због увреде нанесене својим држављанима, овако равнодушно гледа на јавну крађу својих грађана. У праву сте. У праву, нажалост. Прича није добро испричана. Садржина је истинита, али су улоге измењене. Одведени су наши држављани, а равнодушна наша држава. И још нешто није истина. Нису аутентичне оне две реченице, изговоре од стране државних функционера, којима се наш отац обратио за помоћ у одбрани својих родитељских права и права југословенске државе. Није му речено: 'Нећемо да се свађамо са Енглеском због **ваше** деце.' Речено му је: 'Нећемо да се свађамо са Енглеском због **твоје** деце., И није му речено: '**Добићете** децу кад им порасту браде.' Речено му је: '**Добићеш** децу кад им порасту браде.' То је сва разлика, премда не знам колико и она, ова интимност између државе и држављана, ствар чини лакшом.

Све ово говорим са извесном резервом, с радошћу спреман и на повлачење и на извињење, ако будем демантован. Поврх света, не познајем ни међународно — с брадом као и без браде — право, а нити национална права споменутих држава. Не знам да ли је баш истина све што сам рекао, јер сам се ослонио само на један наш лист. Питаћете се зашто на један? Просто зато што други о томе нису писали. Били су према случају исто толико учтиво равнодушни и дипломатски неутрални колико и државни функционери са својим 'берберским утехама'.

У држави, међутим, и јесте поента због које сам ову жалосну тему изабрао. Прва и основна обавеза државе је заштита државе, а ову не чини њена прошлост, него њена садашњост; не само њене фабрике, њиве, хотели, шуме, друмови и девизни рачуни него најпре, пре и изнад свега — њени грађани.

Какве то везе има с карактером ових коментара посвећених карактеру Британије и Британаца, а помало, на задња врата, и нашем карактеру. Видећемо кад прву верзију приче испричамо како би се у Енглеској **стварно** десила. Чим би Југословенка двојицу малих Британаца одбила у њихову земљу да врати, ангажоване би биле све овдашње институције од Парламента до Спољних послова, са изузетком Министарства рата, за чије је услуге прошло време. Уз помоћ радија, штампе и телевизије, који би о томе данима говорили, помињући узгред комунизам, балканску хајдучију, бацање краљевског пара Обреновић кроз прозор, Обилића који је из потаје распорио Мурата, деца би овако или онако била враћена и — пре браде.

Такви су Енглези, такви ми. Бити киднапован у сваком случају је неугодно, али ако се већ деси, изгледа да је боље бити киднаповани Енглез него отети Југословен.

Али да се не помисли како су домаће власти баш увек равнодушне према ономе што је у иностранству наше, изнећу супротан пример. Граду Суботици је у делимично наслеђе остављена велика сума новаца зарађена у Британији. Југославија се понудила да се о преносу лове постара, уз проценат у таквим приликама, наводно, уобичајен. Што успела није, криви су лондонски адвокати. У међувремену су појели цело наследство.

Можда би се и у испричаном случају више заинтересовали, да су близанци — милијардерски наследници. ■